

NORREFJÄRDEN – forna sturköbönders öde

På Sturkö fortlever ännu bland de äldre dunkla minnesbilder av drunkningsolyckor, som timat där i forna dar och varit av sådan omfattning, att många liv varje gång gått till spillo. Som regel är det numera endast en eller annan detalj man känner till.

Flera av mina förfäder var med bland offren för dessa tragedier, och som barn hörde jag min far beröra händelserna.

Längre fram i livet berättade min farbror, nämndemanen *Gustaf Nilsson* (d. 1937) på Sturkö, något mera utförligt. Han var född 1841 och ägde ett ovanligt gott minne för vad han hört som liten, så att han ännu vid 96 års ålder kunde redogöra för de gamla sägnerna.

Jag hjälpte till några gånger att som hans sekreterare sammanfatta hans anteckningar härom, och dessa blev sedan under signaturen ”Gamling” publicerade i *Blekinge Läns Tidning*, exempelvis den 20/1 och 31/3 1934.

Sedan jag i år fått tillfälle att taga del av Sturkö församlings kyrkoböcker från 1701 och framåt, har jag fått belägg för, att dessa sägner bygger på verklighetens grund. Då mina anteckningar möjligen kan intressera några av tidningens läsare, vill jag här lämna en sammanfattning av vissa avsnitt.

Det kan förefalla egendomligt, att bondfamiljer i så hög grad som här skall visas, kunde bli offer för ”vindars och vågors väldiga makt”. Förklaringen är, att de dåtida bönderna på Sturkö och andra öar inte bara tog sin knappa bärgning ur de små spridda tegarna utan i lika hög grad i sjön. Av de dåtida bouppteckningarna framgår, att sillgarn och jämförliga remedier tillmättes större värde än de enkla jordbruksredskap, årder, träpinneharvar o.d., som fanns i boet. Vidare kan framhållas, att bristen på framkomliga körvägar ofta tvang befolkningen att ta sig fram över fjärdarna. Den dåtida riggningsmed dragsegel krävde vid hårdare väder stor påpasslighet och skicklighet, om man inte skulle segla sig på gipen. Också fisket och färderna på isen innebar stor risk, såsom *Dödboken* ofta visar. Trots den livsfara dessa förhållanden innebar, torde det varit sällsynt, att skärgårdsborna lärde sig simma. Kom man i, gick man till bottnen.

Jag låter skildringen börja med en anteckning i *Födelse- och Dopboken*. Det lilla flickebarnet, som där talas om, kom nämligen att bli en centralfigur i serien av tragedier, som skall beröras. Alltså:

”1743 Die XIX post Trinit. Döptes Jon Olssons barn från Uptorp vid namn Sissa. (Farmor till Nämnd:m Nils Månsson, Skällenäs.)) Per Olssons hustru Ingier i Uptorp bar det. Jempte henne stod Botel Andersson från Senoren. Mansfolksfaddrar*

voro Per Svensson i Bredavik, Ola Andersson i Skallatorp och Mårten Olsson i Uptorp.”

*) Denna randanmärkning har gjorts omkring mitten av 1800-talet, troligen av v. pastor *J. F. Stéenhoff*

TVå år efter denna lyckliga tilldragelse i Uptorp, och utan något samband härmed, började den fagra och ofta givmilda, men stundom svekfulla Havsfrun i Norrefjärden en tidvis förödande kampanj mot folket i Skällenäs och Frändatorp. *Dödboken* berättar som en liten början, att år 1745 drunknade bönderna *Måns Månsson* och *Håkan Olsson* från Skällenäs och *Håkan Mattiasson* från Frändatorp.

Troligen var det som en följd härav, att Kronohemmanet Nr 27 Skällenäs blev ledigt för ny åbo. Sissas far, *Jon Olsson* från Uptorp, kunde nämligen kort därefter förvärva nämnda 1/8 mantal ”*Under Skattemanna Börd och Rättighet att njuta och behålla, för Aderton Daler Silfwermynt*”.

Och så kom lilla Sissa till den by, där hon skulle möta sitt skiftesrika och ofta hårda öde.

Nästa moment i händelseförloppet angives i *Vigselboken*:

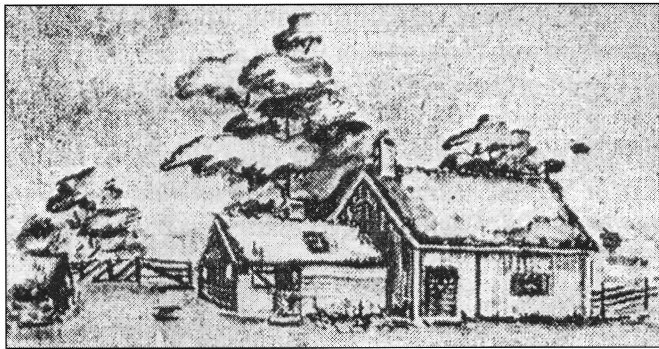
”Anno 1765 6 April Copulerades drängen Nils Månsson från Frännatorp med pigan Sissa Jons Dotter från Skällenäs.” (I kyrkböckerna från denna tid betecknas en bondes ogifte son eller dotter som dräng eller piga. Tjänare skrevs t-dräng och t-piga.)

Jag tycker mig höra, hur pastor *Giutzelke* ur den dåtida psalmboken läste vid bröllopet för de unga tu psalmen. 328 v. 1: *”Wi önske nu vår brudgum och brud, Guds Faders ewiga nåde; Han gifve them lycko uti sin skrud; och wände från them all wåde”* etc.

Och så gick livet vidare med arbetsfyllda dagar för Nils och Sissa, i stu’an och lagårn, på åkerlapparna och sjön.

Av husdjuren fick nog korna den mesta passningen, men knappheten på foder för vintern gjorde att de då blev svältfödda och gav lite eller ingen mjölk. Så var det allmänt på Sturkö och lite varstans på den tiden, och på vårkanten brukade därför grannarna hjälpas åt att ”resa” boskapen.

Hönsen, liksom grisarna, fick det som föll från deras herres bord, och för övrigt klarade de sig själva ute på markerna. Några värpningsrekord blev det ju inte. Nils, liksom grannarna, hade många får, som i stor utsträckning själva fick klara sin matfråga nästan året om, men som de kunde göra ohägn genom att hoppa över stenumurarna in på åkerlyckorna, hade man besvär med att risa murarna med hagtorn och törne. De många och mer än halvvilda små öarehästarna, *horsen*, levde helt fria och självförsörjande under himmelens fäste året om, tills att

I ett hus som detta bodde Nils och Sissa.

en och annan fångades in för att så långt möjligt var gagnas som dragare.

Många barn kom till världen i Sissas fållbänk, men de flesta dog som späda:

"Död af koppor"; "Död af okänd sjukdom"; "Dödde strax efter nöddopet", hette det i Dödboken.

Sådana reduceringar av en familj räknades troligen på den tiden som något normalt.

Värre blev det för Sissa, när Norrefjärden tog hennes man och stöd – trots Giutzelkes förbön vid bröllopet:

"1780 Die I:ma post Epiphanis Begrofs Bonden Nils Månsson från Skällenäs, Drunknad. 34 år gammal."

Det gällde nu för änkan att själv ordna med gården och sönerna Måns, f. 1774, Jon 1777 och den fram på hösten, alltså efter faderns död, födde Nils.

Men snart nog anmälde sig en friare, som var mer än villig att lätta den bedrövliga änkans börda. Han fick Sissas hand och hjärta. Den 5 maj 1781 *Copulerades*, dvs. förenades hon med änklungen *Per Andersson* från Optorp. Och så levde det nya äkta paret lyckligt, förmodar jag, så länge *Per Andersson* levde – men det blev inte så länge. Sissa fick nämligen redan i mars 1783 ordna med gravöl efter *Per*, som drunknat "under isfärd".

Den nu 40-åriga Sissa med tre pojkar från första giftet och dottern *Maria* i andra behövde inte heller denna gången vänta länge på en tröstare och hjälpare.

Den 10 december 1785 gick hon för tredje gången i brudstol, nu med drängen *Sven Andersson* från Bredavik.

Jag var verkligen förvånad över vad jag så fått veta, ty ingen av mina tidigare berättare av släktkrönikan tycks ha haft en aning härom, utan trott att hon förblev änka efter *Nils Månsson*. Det var inte utan att jag först gjorde en stilla jämförelse mellan min farfars farmor och de nutida stjärnorna i Hollywood, men minuten därefter bad jag i mina tankar henne om förlåtelse för min tanklöshet. Det är ju inte omöjligt, att hon utom den duglighet och de stormorsegenskaper, som traditionen tillerkänner henne i hög grad, också ägde s.k. sex appeal. Därtill hade hon sin hemmansdel, vilket allt tillsammans förklarar, att både änkemän och drängar fann henne vara ett gott parti. För Sissas del var det sannolikt ej minst den tvingande

nödvändigheten att få en husbonde på gården som var avgörande, även om lite romantik inte var utesluten.

Tre år efter att *Sven Andersson* kom till Skällenäs, drabbades familjerna i byn av en verkligt förödande drunkningsolycka.

En tiggekäring påstod sig ha sett en räv jaga fåren ute på Skällö, varför folket skyndade att man ur huse ordna skallgång. Några skulle gå över markerna ut mot Skällösund, medan tio andra båtledes tog sig ut till Skällö. Det rådde stark storm och högvatten den dagen, och i sin iver tänkte inte de roende på att akta sig för en sten som låg i farleden invid det lilla skäret *Guleflöt*. Med stark fart stötte ekan mot stenen och kantrade, så att alla de ombordvarande slungades ut och drunknade. Efter den dagen har stenen kallats *Tiomanningen*.

Dödbokens här nedan återgivna förteckning upptar emellertid endast nio personer; kanske en ej återfanns.

"1788 den 2 November Begrofs Bonden Måns Månsson ifrån Skällenäs, 55 år gammal, drunknad norr om Sturkö, strax invid landet.

Dito dato Begrofs hans äldste son Anders, 17 år gammal, drunknad på samma gång.

Dito dato begrofs hans 2:dra son Måns, 14 år gammal, drunknad samma gång.

Dito dato Begrofs hans äldsta dotter Botel, 19 år gammal, samma gång.

*) *Dito dato Begrofs Bonden Sven Andersson ifrån Skällenäs, 33 år gammal, drunknad norr om Sturkö, strax invid landet.*

*) *Dito dato Begrofs hans styvson Jon, 11 år gammal, drunknad samma gång.*

*) *Dito dato Begrofs hans andra styvson Nils, 8 år gammal, drunknad samma gång.*

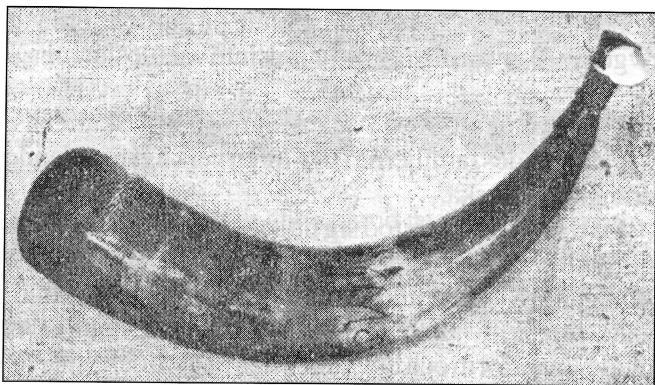
*) *Dito dato Begrofs hans tjänstepiga Maria Hans Dotter, 26 år gammal, drunknad samma gång."*

Upprepningen i den långa raden verkar som de dova slagen på en förstämnd begravningsstrumma. Genom denna olycka blev familjen *Måns Månsson* nästan utplånad.

De med *) förprickade är Sissas tredje man, hennes två yngsta söner och en tjänstepiga.

Äldste sonen *Måns*, 14 år gammal, hade fått gå med som skytt i drevet över markerna, och därigenom blev hans liv bevarat – tills vidare. Sannolikt bar han med sig det kruthorn med faderns initialer, *NMS*, som reproduceras i denna uppsats. Sedan *Måns* i sin tur drunknat 1807, gick hornet i arv till hans son, min farfar, som bränt in sina initialer i botten. Farfar gav det till sin måg *Anders Hansson* i Frändatorp, vars son *Harald Andersson* sedan ärvde det. Ädelmodigt gav han släktminnet till mig sommaren 1952.

Nu var Skällenäs nästan lika folktomt som efter *Digerdödens* härjningar, och överlevande män och kvinnor nödgades därför att av praktiska skäl gifta sig med varandra, så långt detta kunde ordnas. Jag förmo-

Kruthornet.

dar, att detta är förklaringen till att ännu en man vågade sig på det till synes livsfarliga äventyret att bygga hjonelag med Sissa, något som skedde den 12 febr 1792.

Den modige mannen hette *Carl Hansson* i Skällenäs. Och trots de tidigare varnande exemplen fick denne verkligen dö på landbacken – ”av slag”, vilket skedde 1811.

Men fyra år innan utkrävde Norrefjärden än en gång sin dryga tribut. Det var under vad traditionen kallar **DEN HEMSKA JULRESAN**.

Den 2 september 1807 hade ett sällskap sturköbor, som enligt traditionen uppgick till 12 personer, i en storeka seglat till Karlskrona för att avyttra en del produkter och inköpa andra för vinterbehovet.

Då hemresan skulle anträdas, blåste hård nordvästlig storm, men det oaktat gav man sig åstad. Resultatet av den färden framgår av följande utdrag ur Dödboken:

"1807. September den 6 Begrofs H:E: Mons Nilsson den äldre på Skällenäs, drunknad d. 2 på Norra fjerden mellan Carlskrona och Bredavik, 38 år. N.B. Rättare, fanns död uti vrakekan, hvilken kantrad hade drifvit i land vid Långanabbsudden.

Den 11 Begrofs drengen Åke Hansson i Bredavik, drunknad vid samma tillfälle och från samma Eka som Mons Nilsson, 39 år.

Den 13 Begrofs H:E: Ola Nilsson och Mons Nilsson från Skällenäs. Begge drunknade på fjerden emellan Bredavik och Carlskrona den 2. Den förre 37 år 10 m. Den senare 32 år 10 m.

Den 20 Begrofs Ola Nilssons Hustru Sissa från Skällenäs, drunknad samma dag som dess man, upptagen ur sjön d. 17, 37 år.

S. D. Begrofs H: E: Per Månssons dotter Bengta i Frennatorp, drunknad samma dag som hustru Sissa, upptogs ur sjön d. 17, 23 år 8 m.

Den 27 Begrofs Drengen Anders Svensson från Skällenäs, drunknad vid samma tillfälle som ofvanstående personer, fanns d. 23 vid Trommenäs, 20 år."

Flera än dessa sju namn var inte upptagna, men jag visste, att min farmors mor var ett av offren, varför jag bläddrade vidare, och så fann jag följande:

"1808. April. Den 28 Begrofs Gise Hanssons hustru Karin Svens Dotter i Bredavik, drunknad d. 2 September 1807. Fanns på Kyrkeskär den 25 dennes. 32 år."

Troligen försvann de övriga i havet. Det har berättats, att man bar de omkomna i segel från Bredavik till Skällenäs.

Nu hade alltså Sissa förlorat den siste av sönerna, nämligen *Måns Nilsson*. Dennes änka *Gustawiana Thörn* hade av de sex barn hon fött, endast kvar *Maria* och *Nils*, som blev min farfar och var född 1805.

En månad efter mannens död föddes ytterligare ett barn, sonen *Måns*, som dog två dagar gammal.

Redan 1808 gifte Gustawiana om sig, men det är en annan historia, varför jag vill avsluta med ytterligare några ord om den så gruveligt provade gamla Sissa:

Långt in på ålderdomen skall hon ha styrt gården med kraft och en viss karskhet. Det var hon som hade så många *hors*, att hon inte ansåg det löna besväret att skicka ut folk, när en hors hade gått ner sig på isen. Hon fick vara med om besvärligheterna vid genomförandet av *Storskiftet* på Skällenäs 1798, men när myndigheterna redan 1815 föreslog *Enskifte*, blev gumman rosenrasande och försökte sätta en käpp i hjulet – naturligtvis förgäves.

Hennes fyra äktenskap gjorde arvsförhållandena krångliga, och det berättas, att ett försök gjordes att frånhända hennes ättelägg hans rättmätiga del. Då skall Sissa ha slagit näven i bordet och sagt:

"Ärve den, som ärva bör!"

Orden låter som citat ur en gammal landskapslag.

Sissa fick äntligen den frid hon så väl förtjänt efter alla sina hemsökelse. Den 21 juli 1818 dog hon av halssjukdom i en ålder av 74 år och 9 månader.

Jag tänker mig, att inte bara S:t Per i sina finaste kläder, utan också lidandets och sorgens besegrare, den fromme mannen Job, stod och tog emot henne på den nyräfsade gårdsplanen framför stora trappan. De önskade henne välkommen och överlämnade var sin örtakvast av Bruabloss och andra blomster. Sedan fick de på rad stående f.d. äkta männen, *Nils*, *Per*, *Sven*, och *Carl* samt alla barn och barnbarn, som gått före, ledsaga henne in till den himmelska gästbudssalen, där "jordens oro viker för den frid som varar".

Gunnar Nilsson

Författaren till denna artikel var son till vår store kulturpersonlighet, *Karl Jakob Nilsson (1844-1926)*.